

ESKİ İSTANBUL'DAN YAPRAKLAR

REŞİD HALİD GÖNÇ

Yayına Hazırlayan ve Notlandıran
İbrahim Öztürkçü

📧 📺 📱 / otukennesriyat

YAYIN NU: 2140
KÜLTÜR SERİSİ: 1156

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-760-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Reşid Halid Gönç: Bâbîâli ve matbuat dünyasının emektar bir tanığı olan Mehmed Reşid Halid Gönç, 1892 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası, eski Dâhiliye Nâzırı Mehmed Said Efendi ile Hafize Fıtnat Hanım'ın oğlu Mehmed Halid Bey (1860-1907), annesi Fatma Reşide Hanım'dır. Târih-i Osmanî Encümeni âzasından Mehmet Galib Bey de Reşid Halid'in amcasıdır. İlk tahsilini İstanbul Lâleli'de Koca Ragıp Paşa Türbesi karşısında Maarif Nâzırı Zühtü Paşa'nın Konağındaki Burhan-ı Terakî-i Hamidî Mektebi'nde görmüştür. Eğitiminin geri kalanını Fransa'da Fransız Frér Mekteplerinde tamamlamıştır. Sonrasında amcası Mehmet Galib Bey'in teşvikiyle tahsil için önce Paris'e gitmiş ve II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında, on altı yaşında İstanbul'a geri dönmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın en sıkıntılı günlerinde tekrar Berlin'e gitmiştir (1917). Harbin sonlarında Almanya'dan Türkiye'ye dönen Reşid Halid (1919), önce 3 yıl Belediye memurluğu, ardından da 20 yıl o devirlerde Fransızların eline bulunan Telefon İdaresi'nde çalışmıştır. 1 Haziran 1940 tarihinde Tahsilât Servisi Şefi olmuş, 1 Mart 1943 tarihinde istifa etmek suretiyle işinden ayrılmıştır. Kendi ifadesiyle "Kolleksiyoncu Reşid Halid", 50 yaşını geçtikten sonra *Vakit* gazetesinde yazı neşrine başlamıştır. 1943 yılında *Vakit* gazetesine geçerek matbuat hayatına adım atan Reşid Halid, sonraki yıllarda bir ara Sedat Simavi'nin başkanlığını yaptığı Matbuat Cemiyeti'nde arşiv memurluğuna geçmiş, *Tan* ve *Zaman* gazetelerinde de aynı göreve devam etmiştir. *Vakit*'te çalışırken edebiyatçılara, sanatkârlara dair portreler ve eski İstanbul'a dair hatıra ve izlenimlerini neşretmeye başlamıştır. Bir müddet de *Tasvir*, *İstanbul Ekspres* gazetelerinde çalışmıştır. Son görevi *Her Gün* gazetesi Arşiv Servisidir. Gazeteci ve yazar M. Faruk Gürtunca'nın sahibi olduğu ve 1948'de girdiği bu gazetede ömrünün sonuna kadar görev yapmıştır. 1 Şubat 1966 Salı sabahı geçirdiği kalp krizi neticesinde vefat etmiştir. Reşid Halid, 40 yıl boyunca Bâbîâli'den yolu geçen gazeteci, şair ve yazarların fotoğraf ve kısa biyografilerini, el yazılarını toplamak suretiyle kıymetli bir hazineyi milletine armağan etmiştir. Gazetelerde dağınık halde neşrettiği yazı ve tefrikaları yayınevimizce neşre hazırlanmaktadır.

İbrahim Öztürkçü: 1980 yılında Van'da doğdu. İlköğrenimini memleketinde, orta öğrenimini ise Gaziantep'te tamamladı. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı Eski Türk Edebiyatı alanında Yüksek Lisans çalışmasını 2004 yılında tamamladı. *Yeni Türk Edebiyatında İhtifal ve Jübileler* adlı Doktora çalışmasını ise İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde bitirdi. Mehmet Âkif Fikir ve Sanat Vakfı'nda yöneticilik, özel okullarda idarecilik yapan yazar, çeşitli kurumlarda edebiyat, ileri seviye Osmanlıca-Paleografya dersleri yanında FSM Vakıf Üniversitesi'nde *Estetik ve Poetika*, *Söylem-Anlam-Yorum* dersleri vermektedir. İngilizce ve Farsça bilen yazar, Burdur Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi bünyesindeki Mehmet Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Danışma Kurulu üyesidir. Telif ve neşre hazırladığı bazı kitap çalışmaları: *Kültür ve Edebiyatımızda İlkler ve Enler* (2009), Şemseddin Sami'den *Emsâl-Özdeyişler* (2010); Abdullah Paşa'nın *Balkan Harbi Hâtıratı* (2012); Abdülhamid'in *Âhı-Süleyman Nazif İttihat ve Terakki'yi Anlatıyor* (2014), Feridun Kandemir'in *Rıza Tevfik'in İtirafı: Hayatı-Felsefesi-Şiirleri* (2013), Berlin Caddelerinden Necid Çöllere Mehmed Âkif (2016), *Edebiyat Mahkemesinde Mehmed Âkif-Safahât/Birinci Kitap Tartışmaları* (2017), Midhat Cemal Kuntay, *Fatih ve Fetih: Fatih Sultan Mehmet* (2018); *Kara Bir Gün: Aziz Hüddâi Akdemir'in Hâtıraları-İstanbul Nasıl İşgal Edildi?* (2021); *Mehmed Âkif'in Mekteb ve İlk Memuriyet Yılları, İlk Şiirleri- Uranie Tercümesi*, (2021); *Ben Giderim Adım Kalır: Yeni Türk Edebiyatında İhtifaller* (2023).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	09
YARIM ASIR EVVELKİ KIŞ HAZIRLIKLARI VE KONAKLAR	15
GEÇMİŞ GÜNLER: ESKİ KONAK HİZMETKÂRLARININ FLÖRTLERİ	19
HAYATTAN ALINMIŞ HİKÂYELER: LÜPÇÜ AFFANI!	23
ESKİ KONAKLARIN YAZ HAZIRLIĞI	27
VALİDE PAŞA'NIN SAZ ÂLEMİ	33
MAHMUD NEDİM PAŞA YALISI	37
DİLBER RÂNA	41
BURHAN-I TERAKÎ-I HAMİDÎ MEKTEBİ	45
SAİD EFENDİ BAĞI	49
YAĞLIKÇI REŞİDE HANIM	53
ARABACI KARDEŞLER	57
MERSİN ÇAYHANESİ	61
SARAFİM'İN KIRAATHANESİ	65
SALEPÇİ HACI RAİF AĞA	69
YARIM ASIR EVVEL İSTANBUL İFTAR VE ZİYAFETLERİ	71
"ŞEVKET BEY"İN İFTARI	75
PİGMALYON VE VAPİYON MAĞAZALARI	79
LÂLELİ'NİN MEŞHUR "KÜÇÜK HANIM" I	81
ESKİ MEYDAN SÜNNET DÜĞÜNLERİ	85
EKLER	89
EK I- ÜSTAD İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL DİYOR Kİ	89

SUNUŞ

Bâbiâli denilen yayın-neşriyat, kültür-sanat, tarih ve edebiyat merkezinde 40 yıla yakın bir zaman çeşitli gazetelerde arşiv memuru olarak görev yapan Reşid Halid Gönç (1892-1966), İstanbul geleneklerinin her yönüyle yaşandığı bir konakta doğmuş, aileden aldığı asalet ve nezaketi ömrünün sonuna kadar muhafaza edebilmiş bir matbuat emektarıdır. Onu kültür ve Bâbiâli için önemli kılan diğer bir vasfı ise eşsiz bir koleksiyonu milletine armağan bırakmasıdır. Hayatına dair ayrıntılı bir akademik biyografi neşrettiğimizden elinizdeki eserle onun gazete, dergi ve mecmua köşelerinde kalmış yazılarını gün yüzüne çıkarmış olacağız. Bu tefrikalar, Tanzimat devri ricâlinden Dâhiliye Nâzırı Said Efendi'nin torunu olması, bu vesileyle döneminin dinî, kültürel, siyasî, meslekî bütün teşrifat ve geleneklerine de vâkıf olması hasebiyle koleksiyonu gibi paha biçilmez bir niteliktedir. Dedesinin ve amcasının (Mehmed Galib Bey) konağında Osmanlı bürokratlarından birçok kimseyle, edebiyat, kültür-sanat ve matbuat erkânı ile yolları sık sık kesişen Reşid Halid, Osmanlı'nın ve nefsi-i İstanbul'un gelenek ve göreneklerine yakından şahit olmuş ve bu gözlemlerini daha sonra Cumhuriyet döneminde neşretmiştir. Bu hatıralar, aslında onun yitip giden bir medeniyete ve ruhunu kaybeden İstanbul'a ağıtları ve hayıflanmalarıdır. Çünkü her tefrikada o günleri hasretle anarken dönülmez bir maziye karışan hatıraları da özlemle ve içi yanarak okuyucula-

müdahale etmemeye gayret gösterdim. Reşid Halid'in ruhunu şad etmek kastıyla imlada tercih ettiği "d" harfi takıntısına özellikle dikkat ettim. Mahallî söyleyişteki edasına da yer yer saygı göstererek olduğu gibi (söhbət, galabalık gibi) bırakmayı tercih ettim. Metin içi düzeltmeleri köşeli parantez ile ifade ederken varsa tashih ve gerekli bilgileri dipnot suretiyle belirttim. Reşid Halid, kültür, edebiyat, tarih ve matbuat tarihimize silinmez izler bırakıp sonra unutulmalar kafilesinde borçlu olduğumuz isimlerden biridir. Bir asır öncesinin gelenek ve göreneklerini, teşrifat kaidelerini sosyo-kültürel açıdan değerlendirmek isteyen araştırmacılar için o, zengin bir birikime açılan kapıdır. Eski adamların, konak ve yalıların, mehtap âlemlerinin, eski âdetlerin, eski bayram ve muayedelerin, paşa ve sultanların hususi hayatlarının, eski ziyafet ve düğünlerin, eğlencelerin peşine düşen Ahmed Rasim, Sermet Muhtar Alus, Ahmet Semih Mümtaz, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Şinasi Hisar, Osman Cemal Kaygılı gibi Reşid Halid de İstanbul'un kenar sokaklarında filizlenen folklorik kültürün dalga dalga topluma yayıldığı geleneklerin izini sürmüş ve bunları sonraki nesillere miras bırakmıştır. Reşid Halid Gönç'ün gazete ve dergi köşelerindeki hatıraları, elinizdeki eserle yeniden hayat bulurken, ruhu da eminin yeniden şad ve handân olacaktır.

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ
Pangaltı, Haziran 2024

YARIM ASIR EVVELKİ KIŞ HAZIRLIKLARI VE KONAKLAR

Bu gibi konaklar harem ve selâmlık olmak üzere iki kirişli ve içerisi de “mabeyin kapısı” tabir olunan iki kapılı bir koridorla bölünmüş bir halde idi. Tabîî iki de bahçesi bulunurdu.

Selâmlık bahçesinin duvarı köşesinde yığılı yarılmamış, kış ve yaz dibi hiç gördürülmeyen odunların üstüne daima bir miktar daha ağustostan itibaren ilâve edilmek bir an’ane [gelenek] hâlini almıştı.

Teşrinievvelin [ekim] on beşi de geçti mi sobalar kurulmağa başlanırdı. Odaların soba delikleri ile sobanın konacağı yer ölçülür, ona göre soba boruları alınırdı. Tabîî bu boruların bugünkü fiyatı olan 2,5 liraya göre o zamanki fiyatla kıyas edilirse on para, yirmi para kabilinden denebilecek kadar ucuza mal edilirdi.

Kok kömürü o zaman için adı sanı pek anılmayan bir nesne, hele kalorifer İstanbul’da sayılabilecek tek tük birkaç tane idi.

İlk önce büyük beyefendinin, sonra küçük beyefendiyle gelin hanımın ve çocukların yatak odalarına sobaları kurulurdu. Ondandan sonra harem ve selâmlık, gündelik oturma ve misafir odalarınıninki kurulurdu. Kuranlar da dışarıdan getirilmiş sobacı ustalarından ziyade bu gibi işlere eli yatan açığız uşaklardan bazıları idi.

Büyük bir merasimle bu işler yapılırken pek tabî evin altı üstüne gelirdi. Haremde ne kadar kalfa, halayık, hizmetçi varsa başları örtülü olarak selâmlıktan gelen uşaklarla beraber seferber edilirdi. Mutfaktaki işlerini bırakmadıklarından aşçıbaşı ve yamakları, ahırdaki hayvanları yalnız koyamadıklarından arabacı ve seyisler bu seferberlikten tabî istisna edilirdi. Şimdi artık tek tük görülen en küçüğünden en büyüklerine kadar cidden birer sanat eseri olan çini sobalar seyretmekle doyulmazdı.

Bu gibi konakların ekserisinin ahşap bulunması dolayısıyla başa vurmak tehlikesi olmadığından kalfa, halayık ve hizmetçilerle selâmlıkta uşakların “kahve ocağı” ismi verilen oturdukları yerlerde yakılmak için yüzlerce okka mangal kömürü selâmlık bahçesinde yığılı bulunan yarılmamış odunların yanındaki bilhassa yaptırılmış bir kömürlüğe çuval çuval daha yazdan depo edilirdi.

Sobalar da yakılmağa başladı mı mahallenin “Bekçi babası” haftada bir gelerek konaktaki odalarda bulunan sobaların cesametine göre yedi gün yetişebilecek kadar odun hazırlardı. Bu odunlar, küfe küfe her sabah bu vazife kendisine verilen uşaklar tarafından gerek haremde ve gerek selâmlıkta sobanın arkasında saç veya tenekeden yapılarak itina ile boyatılmış odunluklara istif edilirdi.

Haremdeki kalfa, halayık ve hizmetçi odası için oldukça büyük göbekli bir mangalla selâmlıkta uşakların bulunduğu kahve ocağı sabah akşam olmak üzere günde iki defa lebâleb [ağzına kadar] kömürle doldurulurdu.

Kışlık üst başa gelince:

Evin büyük ve küçük beyleriyle çocuklarından başlanarak haremde bulunan sofraya, orta hizmetkârlarından tutun da selâmlıkta aşçı başı ve yamakları, arabacı ve seyisleri, büyük ve küçük beylerin çanta ve konağın orta uşaklarına kadar hepsinin ihtiyaçları bir kâğıda kaydedilirdi.

Perşembe veya pazartesi günü (bugünler hayırlı gün telakki edildiğinden) evin kupa arabası¹ hazırlanırdı. En büyük hanımefendisi -varsa- yanına gelin hanım veya evin herhangi bir hanımı ile içine kurularak çarşıya yollanırdı. Akşama doğru da arabanın içi ağzına kadar dolu paketlerle geri dönülürdü.

Bunlar da bitti mi evin kileri, (haremde bulunur, istenilen şeyleri baş kalfa verirdi) donatılmağa başlanırdı. Kışlık turşularla yazdan hazırlanan reçelleri sıraya koymalar, tarhana, bulgur, kuru fasulye, Amasya bamyası [bamyası] gibi kış mevsiminde harcıâlem yiyecekler okkalarla² istif edilirdi.

Soba kurmalar, çarşıya gitmeler, evin halkının kış için üst ve başına şunu bunu almalar, kilere doldurulan kışlık yiyecekler zannetmeyin pek büyük bir para ile yapılırdı. Asla... Ne kadar az olması aklınıza geliyorsa o kadar az bir para ile bütün bunlar yapılabilirdi. Emin olun. Çünkü hayat o kadar ucuzdu o zamanlar.

Bir tatil gününde bir çocuğun eline verdiğiniz bir beyaz Mecidiye³ (o zaman sim Mecidiye tabiri kullanılırdı) ile gezer tozar, temizce ve maruf bir lokantada yemek yer, sinemaya gider ve eve döndüğü vakit de cebinde birkaç kuruş kalırdı.

Bütün bu hazırlıklar da bitti mi artık kışın tamamiyle kapı çalması beklenirdi.

Soğuklar başlayıp hele kar da dökülerek etrafı beyazlar kapladı mı artık bu konakların keyfine pâyân [nihayet] olmazdı. Sobalar fayrap edilir [hızlandırılır] ve her evin

¹ Eski devirde dört tekerlekli, kapalı, oturacak yeri arkada olan, genellikle iki kişilik atlı araba (Haz.).

² 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü, kıyye (Haz.).

³ Sultan Abdülmecid tarafından tahta çıkışının altıncı yılında, 1844'te bastırılmış olan altın ve gümüş paraların gelen adı (Haz.).

hafta geceleri kararlaştırılır, topluluklarla kış eğlenceleri başlardı.

Âh bir daha dönmek imkân ve ihtimali bulunmayan ne ferahlı, gamsız ve kedersiz günlerdi o günler. Ama biz, yaşlılar için... Yeni hayat, hiç şüphesiz bu kadar külfetli ve zahmetli değil.⁴

Reşid Halid'in sözünü ettiği Osmanlı dönemi konaklarından biri: Yeşilköy'de eski bir konak (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)

⁴ *Vakit*, 19.12.1943.

GEÇMİŞ GÜNLER: ESKİ KONAK HİZMETKÂRLARININ FLÖRTLERİ

Eski konakların harem ve selâmlık, yani kadın ve erkek hizmetkârları arasında yapılan flörtler çeşit çeşit idi. Çok gülünç tarafları olduğu gibi fâcia şeklini alan vakaların dolu menkıbeleri eksik olmazdı.

Selâmlıkta baş ağalar, haremde de baş kalfalar tarafından bu gibi sevda fırtınasına tutulanlara pek insafsızca ve sert davranarak hiç göz açtırmamak bir an'ane hâlini almıştı.

Kadınli ve erkekli pek kalabalık hizmetkârlara sahip bulunan konakların ise ekseriyetle iki taraf olması hemen her zaman görülen ve işitilen şeylerden idi.

Görüşmeler, konuşmalar, öpüşmeler kaç göçe çok sık bir surette dikkat edildiğinden çok zor olabilirdi. Bu haller fırsat düştükçe ve buldukça selâmlık ve haremi birbirinden ayıran iki kapılı mabeyn aralıklarının karanlık koridorlarında ancak olabilirdi.

Bu hizmetkârların çoğu okuma ve yazma bilmediklerinden bu gibi arkadaşlık daha ziyade şifahî olmak zaruriyetini hissettirirdi.

İzinli çıkabildikleri günlerde bazan hariçte buluşmalar da olmaz değildi. Bu yerlerde konakların çırağ edilmiş (yani evlendirilmiş, kocaya verilmiş) hizmetkârlarının evleri idi.